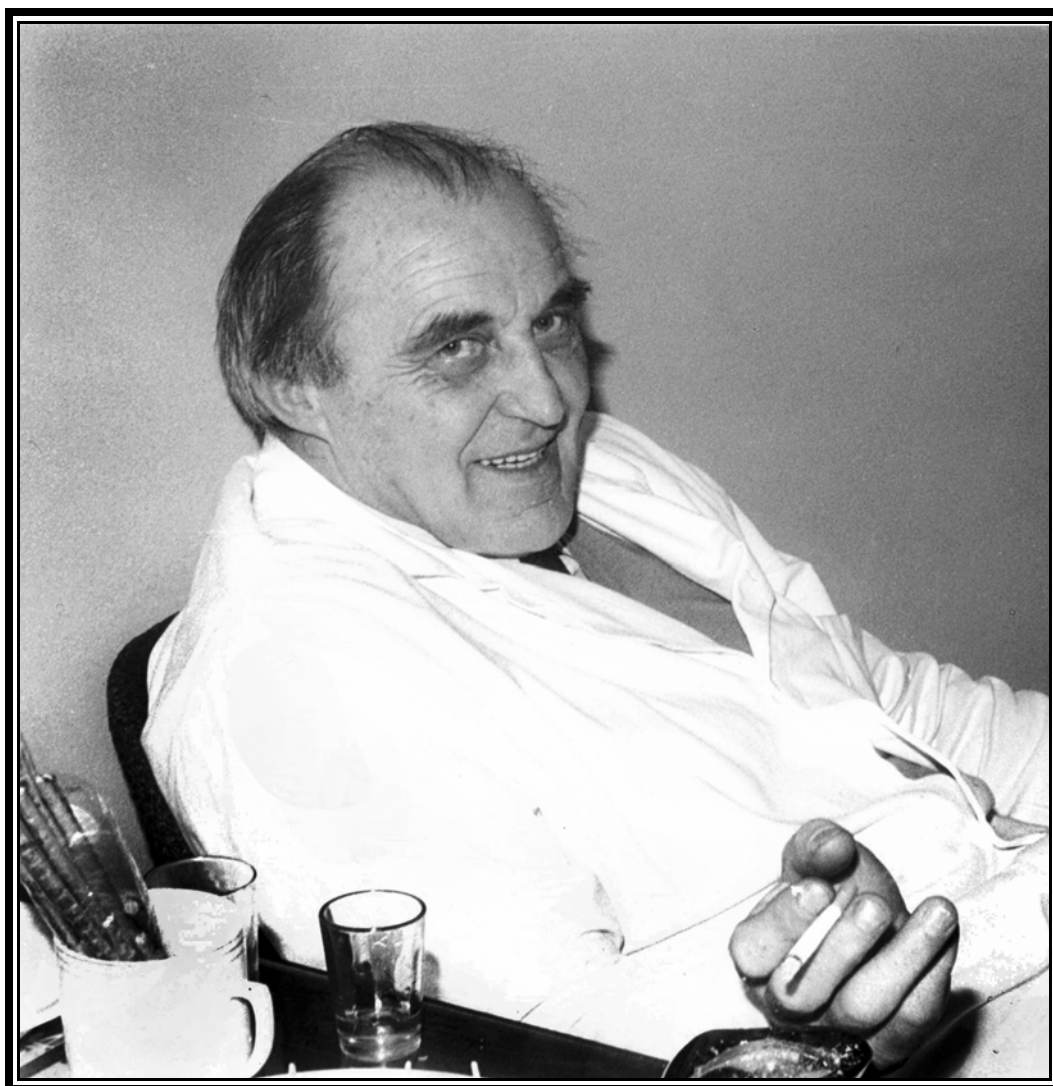

Zprávy ČSEtS

č. 25

Zvláštní číslo

listopad 2009

PhDr. Jaroslav Madlafousek, CSc.

* 9. 5. 1922 - † 27. 6. 2008

*Na titulní straně foto neznámého autora:
Jaroslav Madlafousek diskutující v křesílku.*

Zprávy ČSEtS zvláštní číslo, listopad 2009. Vydává Česká a Slovenská etologická společnost jako neprodejný bulletin pro členy ČSEtS. Zvláštní číslo připravil **Luděk Bartoš**.

Příspěvky zasílejte na adresu: CaSetol spol@gmail.com

Záběry z videonahrávky, pořízené při jednom ze seminářů v Uhřetěvsi.

Úvodní slovo

V loňském roce postihla ČSEtS velká ztráta, kdy ve věku 86 let zemřel čestný člen ČSEtS PhDr. Jaroslav Madlafousek, CSc. (* 9. 5. 1922 - † 27. 6. 2008). Vystudoval psychologii, ke které se dostal v důsledku druhé světové války s mírným zpožděním ve 23 letech. Na studiích se nechal ovlivnit a inspirovat především Prof. J. Stavělem. Po ukončení studia pracoval v Ústavu krevního oběhu v Praze-Krči, kde začal s experimenty na zvířatech. Odsud přešel v roce 1956 pracovat do protialkoholní léčebny v Lojovicích. Stál pak u zrodu Výzkumného ústavu psychiatrického (1960), kde začal zkoumat sexuální chování s Doc. Kurtem Freundem, po jehož odchodu do zahraničí vybudoval vědecky velmi produktivní laboratoř, pracující s modelem sexuálního chování u potkana. Jeho práce velmi přispěla k řešení problémů lidské sexuální deviace. Po více méně nedobrovolném odchodu do důchodu přešel do Oddělení etologie Výzkumného ústavu živočišné výroby, kde setrval až do svého dobrovolného odchodu na odpočinek. V letech 1951 až 1970 přednášel na Katedře psychologie Filosofické fakulty UK v Praze

Srovnávací psychologii, v jejímž programu věnoval velkou pozornost etologii. Své hlavní vědecké období strávil ve Výzkumném ústavu psychiatrickém v Praze Bohnicích, kde také uskutečnil své nejvýznamnější experimenty. V závěrečné fázi svého života se věnoval teorii motivace a prosazování evoluční psychologie do povědomí psychologů. Nedokončeným dílem je rukopis knihy pro rodiče, nazíraný z evolučního hlediska. V letech 1968–1970 byl předsedou Psychologické společnosti. V roce 1992 byl jako předseda přípravného výboru jednou z osobností, které daly základ vzniku tehdy Československé, později České a slovenské etologické společnosti. Čestným členem ČSEtS se stal hned, jak bylo toto prestižní ocenění založeno. Proto také v tomto vzpomínkovém čísle Zpráv ČSEtS nepřinášíme bibliografii publikační činnosti Jaroslava Madlafouska, protože k tomu došlo již tehdy. (Zprávy z této předpočítačové doby nejsou na internetových stránkách společnosti k dispozici. Proto bude inkrimované číslo

Jaroslav Madlafousek s kolegou ze studií Josefem Látem (čestným členem ČSEtS in memoriam) v roce 1947.

do elektronické podoby převedeno a na stránkách ČSEtS připojeno k tomuto zvláštnímu číslu.)

Když jsem se ujal sestavení tohoto mimořádného vzpomínkového čísla, narazil jsem na nečekaný problém. ČSEtS v posledních letech velmi omládl a z aktivních členů ČSEtS je nás dnes již jen několik, kdo si můžeme pamatovat Jaroslava Madlafouska z dob jeho aktivní činnosti v ČSEtS. Kupříkladu současný předseda ČSEtS (Mgr. Jan Havlíček, PhD., *1974) zažil Jaroslava Madlafouska již jenom při opožděných oslavách jeho narozenin v roce 2003 v jeho rodném Jičíně. V té době se Jaroslav Madlafousek etologických konferencí sám již delší dobu ze zdravotních důvodů nezúčastňoval. Stál jsem tedy před otázkou, koho vyzvat k vzpomínkovým příspěvkům. Původně jsem chtěl vyhledat řadu významných členů společnosti, kteří se vlivem přirozeného chodu dějin sami již dávno také stáhli na odpočinek. Dokonce

jsem po nich již začal pátrat. Pak jsem si ale uvědomil, že by mohlo být pro dnešní členskou základnu obtížné číst vzpomínky na někoho, koho sami osobně neznají, z pera kohosi jiného, s kým také nemají vlastní zkušenost. Zvolil jsem proto kompromis a pro toto zvláštní číslo jsem oslovil většinou současníky jen s několika vzpomínkami sahajícími do větší minulosti. Získal jsem texty od tří žijících čestných členů ČSEtS, tedy Doc. **Martina Novackého** (str. 5), Prof. **Jana Žďárka** (str. 11) a Prof. **Miloslava Kršiaka** (str. 13), dále od Doc. **Marka Špinky** (str. 14), Dr. **Jany Horáckové** (str. 17), Dr. **Ľubora Košťála** (str. 18), Dr. **Gudrun Illmannové** (str. 19). Od Doc. **Václava Břicháčka** jsem dostal text, z něhož mi bylo dovoleno vybrat pasáže, které se týkají Jaroslava Madlafouska (str. 20). Dovolil jsem si také sám připojit svou vlastní vzpomínku (str. 20). Texty jsou uvedeny v podobě, jak je jejich autoři dodali. Fotografie pocházejí z archivu Vlasty Madlafouskové a z archivu mého. Až na výjimky jsme většinou autora

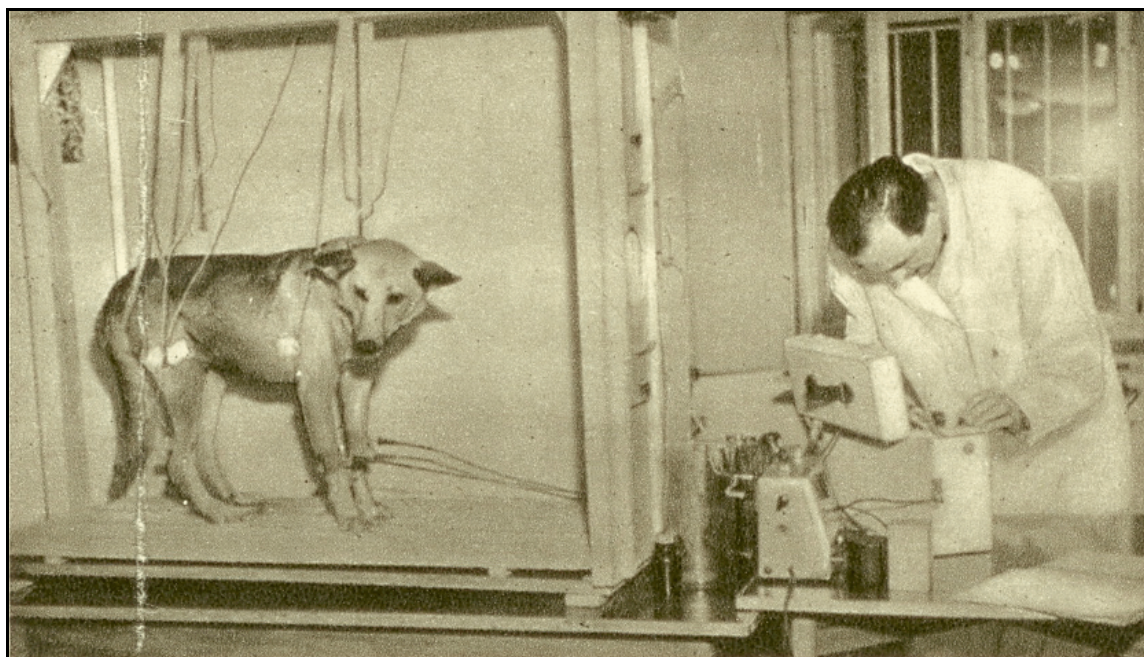
Jaroslav Madlafousek (se sestrou a matkou) po své promoci.

fotografie neznali. Texty prehľadli Jan Havlíček a Martina Konečná, kterým za to děkuji.

Toto zvláštní číslo si neklade za cíl přinést úplnou faktografii o životě a díle PhDr. Jaroslava Madlafouska, CSc. K tomu již došlo v oficiálním tisku. Mou snahou

bylo přinést lidské pohledy na tuto snad nejvýraznější vědeckou osobnost české a slovenské etologie.

Luděk Bartoš

Jaroslav Madlafousek v době svého působení v Ústavu krevního oběhu – málo se ví, že studium krevního oběhu ho inspirovalo k myšlence měření krevního tlaku při sexuálním vzrušení, které Kurt Freund realizoval ve svém slavném falometru, dodnes používaném při diagnostice mužských sexuálních deviantů.

Doc. RNDr. Martin Novacký, CSc.

Som rád, že sa môžem zúčastniť spomienok na významnú osobnosť československej a českej psychológie a etológie na PhDr. Jaroslava Madlafouska, CSc. Bol popredným predstaviteľom prvej generácie československých psychológov po II. svetovej vojne, ktorí často v ťažkých a nepriaznivých ekonomických a zložitých politických obdobiach vytvárali tradíciu, na ktorej začali budovať aj ďalšie generácie psychológov a etológov. On sám sa podľa jeho vlastných vyjadrení považoval predovšetkým za psychológa, evolučného psychológa a filozofa, ale dnes ho celá česká

a slovenská etologická obec považuje za jedného zo zakladateľov československej a českej etológie. Z medzinárodného hľadiska získal prestíž predovšetkým originálnymi metódami pri výskume š t r u k t ú r y h o r m o n á l n y c h a neurofyziologických mechanizmov sexuálneho správania laboratórneho potkana. Z hľadiska jeho vedeckého záujmu ho najviac zaujímala vnútorná regulácia správania, preto sa venoval výskumu v oblasti motivácie a vrodéných

Jaroslav Madlafousek (první zprava) na první International Ethological Conference v Rennes ve Francii v roce 1969. (Druhá zprava Dr. Věra Nováková, zleva Dr. Jaroslav Šterc a Prof. Vítězslav Bičík. Ostatní účastníky se nepodařilo identifikovat.)

motivačných programov, predovšetkým však sexuálnej motivácii. V priebehu svojho profesionálneho života skúmal základy riadenia a regulácie na cieľ zameraného správania. To ho stále viac privádzalo k takým problémom, ktoré sa týkali správania sa človeka, teda k humánnej etológii. J. Madlafouska právom považujeme za jedného z najvýznamnejších psychológov humánnych etológov nielen v Československu, ale z dnešného pohľadu aj v Čechách a na Slovensku.

V rokoch 1951 – 1970 J. Madlafousek prednášal Porovnávaciu psychológiu na Karlovej Univerzite v Prahe. Bol spoluzakladateľom Výskumného ústavu psychiatrického v Prahe Bohniciach. Z jeho rôznych štúdií, ktoré sa týkali človeka dominuje jeho záujem o ľudské šťastie. V tejto súvislosti je známy jeho výrok ako prírodovedca a humanistu, že „*ľudským šťastím je uplatňovanie vrodenej a biologických určení človeka.*“ A to bolo jeho vedecké krédo po celý život.

V tejto súvislosti sa vedecky zaujímal aj o erotiku z hľadiska optimalizácie sociálnych väzieb párových dvojíc a o ontogenézu správania. Zdôrazňoval, že vrodená potreba altruistického správania a starostlivosti o mláďatá a partnera je významnou vrodenu zložkou v správaní človeka a že ľudia nemajú agresívny motivačný systém, ktorý by sa z času na čas musel uvoľniť, odreagovať. Upozornil však na to, že existujú dôležité motivačné systémy agresivity a nepriateľstva u živočíchov, ktoré však majú v ich správaní pozitívny význam. To sú prípady ochrany mláďat, súperenia o samičku, bojov o teritórium, o potravinové zdroje, alebo pri riešení bojových konfliktov v sociálnej skupine o čo najvyššie umiestnenie v hierarchickom zatriedení.

J. Madlafousek je autorom vyše 62 vedeckých publikácií z oblasti psychológie, etológie a humánnej etológie. Skúmal regulačné mechanizmy v správaní človeka,

zaujímal ho motivácia a motivačné programy správania a hľadal príčiny toho, ktoré faktory sú najdôležitejšie pri podmieňovaní vývinu neprimeraných deviantných foriem správania človeka. Vždy dôrazne upozorňoval na nesprávne a neobjektívne hodnotenie deviantného sexuálneho správania u mužov ako tzv. „zverského, beštiálneho a pod.“ (sexuálne útoky mužov na ženy, znásilnenia, zabitia a pod.), pretože takýto typ správania v živočíšnej ríši nie je možné pozorovať. Dôrazne pripomínal, že práve pre vyššie živočíchy – opice a antropoidné opice (ale aj psovité šelmy a pod.) je charakteristické, že si svojich partnerov pred rozmnožovaním dlhodobo testujú a vyberajú, ritualizovaným spôsobom sa pred nimi predvádzajú a svojím celkovým teatrálnym správaním upútavajú pozornosť druhého partnera. Napokon až na základe takýchto tzv. predsvadobných aktivít dochádza ku zblíženiu sexuálnych partnerov, ku ich individuálnej hormonálnej regulácii a k optimálnemu vyladeniu ich správania

predtým, než dôjde ku skutočnému biologickému spojeniu. J. Madlafousek preto zdôrazňoval a svojou vedeckou prácou dokazoval a potvrdil, že vrodené motivačné programy v správaní živočíchov a človeka ovplyvňujú a regulujú presný poriadok v jednotlivých krokoch tých najdôležitejších životných prejavov .

J. Madlafousek poukázal na dôležitosť detailného pozorovania javov a ich presnej identifikácie, podnecoval ku zmenám v premýšľaní a v zaužívaných postupoch z hľadiska metód výskumu v podmienkach nezasahovania do priebehu aktivít. Upozorňoval na negatívne pôsobenie predsudkov s určenými hranicami vo vede a pri bádani. Vždy zdôrazňoval nevyhnutnosť dodržiavať zásady filozofie vedy a všeobecnej metodológie, význam schopnosti výsledky práce kriticky analyzovať a z týchto aspektov vedieť aj plánovať a realizovať nové pokusy a pozorovania v budúcnosti.

Význam životných aktivít, diela a práce J. Madlafouska možno vidieť aj v tom, že za

Skupinové foto z prvej International Ethological Conference v Rennes vo Francii v roku 1969 s Konrádom Lorenzom (tretí zprava v prvej rade).

dôležité považoval komunikáciu všetkých vedeckých a odborných pracovníkov v oblasti výskumu správania zvierat a človeka. Preto už v roku 1973 inicioval a zorganizoval jednu z prvých etologických konferencií bádateľov v oblasti výskumu správania, ktorí boli začlenení do sekcií etológie troch vedeckých spoločností: Československej psychologickkej spoločnosti, Československej zoologickej spoločnosti a Vedeckej spoločnosti J. E. Purkyně. Práve v tomto roku som po prvý krát mal aj ja tú česť a možnosť stretnúť sa s PhDr. Jaroslavom Madlafouskom na I. interdisciplinárnej medziodborovej etologickej konferencii v Bílej Třemešnej pri Dvore Královom, ktorá sa konala v dňoch 10. 5 – 11. 5 1973. Mňa osobne ihneď zaujal jeho pokojný a inteligentný prejav vedca, jeho vysoká odborná a vedecká rozhladenosť v psychológii, v evolučnej psychológii, v biologických vedách, v ekológii, v psychiatrii a samozrejme aj v etológii živočíchov a človeka. Zaujal ma však predovšetkým jeho ľudský a otvorený prístup ku kolegom a spolupracovníkom, jeho veľmi ľudské, prívetivé, srdečné a priateľské správanie, ktoré nemalo žiadne bariéry.

Odvtedy sme mali možnosť stretávať sa s J. Madlafouskom takmer na každej medziodborovej interdisciplinárnej etologickej konferencii v rôznych a zaujímavých mestách a krajoch v Čechách a na Slovensku. Ich iniciátorom bol práve J. Madlafousek v spolupráci s ďalšími vedeckými pracovníkmi v oblasti výskumu správania (Např. S. Fraňková, J. Mysliveček, V. Bičík, I. Heráň, M. Nováček, L. Bartoš, J. Geisler, Z. Hlíňák, P. Donát, M. Kršiak, M. Borgesová a mnohí ďalší).

Jaroslav Madlafousek bol v nasledujúcich rokoch aj inšpiratívnym iniciátorom vzniku Československej etologickej spoločnosti, ktorá oficiálne vznikla 7. 4 1992 v priebehu 19. medziodborovej interdisciplinárnej etologickej konferencie v Lísku u Bystřice nad Perštejnem. Ako predseda prípravného

výboru ČSEtS (tvorili ho: L. Bartoš, P. Donát, L. Košťál, J. Figala, J. Gaisler, K. Paul, A. Šulcová) sa výraznou mierou podieľal na jej vzniku, bol iniciatívny pri oficiálnom zaregistrovaní Československej etologickej spoločnosti a pri rozbehnutí a zorganizovaní rôznych vedeckých aktivít, rôznych seminárov a prednášok pozvaných osobností, ktorí pracovali v oblasti etológie. Spolu s nastupujúcim predsedom ČSEtS, našim milým váženým priateľom a nezabudnuteľným kolegom Dr. Petrom Donátom, ktorý už žiaľ tiež nie je medzi nami, vypracovali rámcový program Československej etologickej spoločnosti, navrhli dokončiť a upraviť stanovby spoločnosti. J. Madlafousek zdôrazňoval veľký význam potreby nadviazania vedeckých kontaktov doma a v zahraničí, aby tak Čsl. etologická spoločnosť prispela ku všeobecnému rozvoju etológie ako modernej novej vednej samostatnej biologickej disciplíny.

J. Madlafousek bol zastáncom optimistického a pragmatického pohľadu na správanie človeka. Snažil sa riešiť predovšetkým také problémy, ktoré mohli konkrétne pomáhať ľuďom. Jeho vedecký záujem o skúmanie rôznych aspektov štruktúry hormonálnych a neurofyziologických mechanizmov sexuálneho správania laboratórneho potkana a pozitívny vplyv na výskum a prácu vedeckého tímu PhDr. Aleša Kolářského, CSc. (riaditeľa Psychiatrického centra v Prahe v Bohniciach) napokon pomohli realizovať aj rozsiahly výskum, zameraný na sexuálne delikty mužov v stredných Čechách. Spoločne hľadali rôzne príčinné súvislosti týchto problémov a aplikovali výsledky etologických výskumov na zvieratách, čo pozitívne malo za následok, že sa výskyt deviantných sexuálnych foriem správania u mužov vďaka pochopeniu dynamiky vo vývine porúch v správaní a v dôsledku toho aj vďaka novým a zásadným terapeutickým metódam napokon znižoval. Úspešnou aplikáciou skúmania etológie sexuálneho správania laboratórneho potkana a rešpektovaním

Typický obrázek z exkurze na některé z konferencí na Zvíkově 1982 nebo 1983. Jaroslav Madlafousek (druhý z leva) diskutuje, naslouchají Prof. Jaroslav Figala (první zleva), Doc. Leo Sigmund (druhý zprava) a Patricie Haushoferová (vpředu).

sociálních a klinických problémov človeka sa podarilo priblížiť k problematike sexuálnych deviácií mužov a tak uplatniť aj humánne ciele pre zníženie výskytu týchto problémov v správaní, ktoré negatívne ovplyvňujú nielen individuálny život človeka, ale aj spoločnosti.

Jeho aktívne vystupovanie a prednášky na konferenciách na rôzne témy vo všeobecnej a humánnej etológii, napr. o evolučnej psychológii, patológii ľudskeho správania, o optimálnych evolučných stratégiách, o reprodukčnej spôsobilosti, o recipročnom altruizme, etologických problémoch ľudskej sexuality, o problémoch, týkajúcich sa sexuálnych deviácií, alebo o metodologických problémoch v etologickom výskume boli vždy teoreticky podložené a prehľadné, prednášané s veľkým zánietením a entuziazmom a vzbudzovali mimoriadnu pozornosť poslucháčov. J. Madlafousek vždy pôsobil veľmi vyrovnané, pokojne

a tvorivo sa zamýšľal nad rôznymi problémami v etológii.

J. Madlafousek na vedeckých konferenciách a seminároch väčšinou sedával v konferenčnej miestnosti v prvom rade a od začiatku sústredene počúval všetky referáty a prednášky. Z jeho mimických prejavov bolo možné usudzovať, či s obsahom referátu súhlasil, alebo nie. Svojimi diskusnými príspevkami k jednotlivým referátom rád podnecoval diskusiu a prispieval tak k rozširovaniu nových informácií a objektívnych názorov. Bol pracovitý a neúnavný, v prednáškovej miestnosti bol vždy medzi prvými a odchádzal až po skončení vedeckého programu.

J. Madlafousek sa nevyhýbal ani osobným rozhovorom a diskusiám. Veľmi často si spomínam na jeho názory na agresivitu, upútala ho jej frekventovanosť výskytu v ľudskej spoločnosti. Rozoberali sme problémy, ktoré sa týkali opakovaných

agresívnych prejavov ľudí v súvislosti s vyhladzovaním etnických skupín napr. v Afrike (Tutsiovia a Hutuovia a pod.), vrátili sme sa aj ku antisemitizmu a rasovej genocíde v II. svetovej vojne, a etnickému vyhladzovaniu obyvateľstva aj v bývalej Juhoslávii), ktoré považujeme za kruté, nepochopiteľné, extrémne neľudské a nezlučiteľné s ideami humanizmu. Bol toho názoru, že takmer vždy ide o biologickú podstatu teritoriality a teritoriálneho správania človeka, ako aj o ideologické a kultúrne vplyvy a o skupinové napodobňovanie agresívneho správania iných agresívnych ľudí.

V rozhovoroch veľmi rád spomínal aj na svoje dovolenkové chvíle so svojou manželkou pani Vlastou Madlafouskovou na ich chate na Orlickej priehrade, na jeho rybárčenie, plavenie sa na člne, dokonca aj na jeho nadšené štúdium správania sa rýb pri rybárení, na upokojujúce ticho a osviežujúci vzduch. Toto prostredie a aktivita v ňom mu veľmi prirástli k srdcu

a často sa tam rád vracal, aby nabral silu pre ďalšiu vedeckú prácu.

Úprimne som obdivoval zásadovosť v ľudských postojoch J. Madlafouska aj v ťažkej totalitnej dobe, kedy mocenský politický tlak ovplyvňoval a násilne reguloval a obmedzoval aj jeho pracovné iniciatívy, snaženia a vedecké sebauplatnenie. Vždy bol však optimista a vždy si aj našiel nové pole pre svoju vedeckú prácu.

PhDr. Jaroslav Madlafousek svojou prácou a tvorivým entuziazmom veľmi výrazne myšlienkovito ovplyvnil nás všetkých - viaceré generácie etológov v Čechách a na Slovensku. Žiaľ jeho osud sa 25. júna 2008 naplnil a odišiel do večnosti. Na tejto jeho poslednej púti sme ho s ľútosťou v myšlienkach úprimne sprevádzali. Bude nám navždy chýbať. Vzdávam česť jeho pamiatke.

Jaroslav Madlafousek pri svojej oslave osmdesiatin s Prof. Janem Žďárkem. Foto: Luděk Bartoš

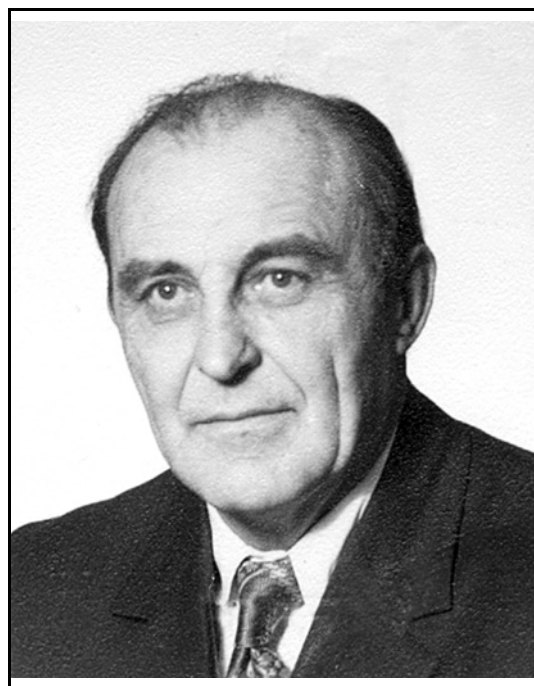
Malá vzpomínka na velkého etologa

Se jménem doktora Madlafouska jsem přišel do styku již v době mé aspirantury na Entomologickém ústavu tehdejší ČSAV, tedy v druhé polovině šedesátých let minulého století. Zabýval jsem se tehdy vlivem hormonů na pohlavní chování všudypřítomné ploštice ruměnice pospolné. Pohlavní chování a jeho deviace u jiného všudypřítomného živočicha, potkana, studoval na druhém konci Prahy, v Bohnicích, Jaroslav Madlafousek. Pokud však čtenář předpokládá, že nás seznámil právě tento společný zájem o sex, tak se hluboce mýlí. Všechno bylo jinak.

Na Entomologickém ústavu jsem tehdy byl asi jediným, kdo se hlásil k onomu tehdy téměř „*sprostému*“ slovu etologie, a tak se stalo, že všechny zahraniční návštěvy toužící popovídat si o chování živočichů, byly přeměrovány do naší provizorní laboranky v dřevěném nouzovém domečku v Papírenské ulici, která nesla honosný název Laboratoř smyslové fyziologie hmyzu. Se smíšenými pocity dnes vzpomínám, že mezi návštěvníky nechyběli ani ctihodní američtí profesori včetně jednoho člena Americké akademie. Jednoho dne se u nás objevili i dva Poláci (jejich jména jsem tehdy neznal a ani dnes si je už nepamatuji), ale vím, že jeden byl z varšavské a jeden z krakovské univerzity – v Polsku se v té době studiu chování přálo a na obou univerzitách působily uznávané vědecké kapacity. Po vyslechnutí mého zaníceného extempore o výsledcích našeho bádání hosté znejistili, neboť zjistili, že jsou asi na špatné adrese a opatrně se začali shánět po „*profesoru*“ Madlafouskovi. V tu chvíli jsem znejistil já. Když jim došlo, že asi nevím, o kom je řeč, jeden z nich vyndal notýsek a ukázal mi jeho bohnickou adresu do Psychiatrického ústavu. Když jsme tam služební Volhou dorazili, přivítal nás vysoký muž s pronikavým pohledem a autoritativním vystupováním. Když jsem mu

návštěvníky představil, hned věděl – na rozdíl ode mne – o koho jde, odkud jsou a čím se zabývají, což můj pocit studu jen znásobilo. Ke mně se choval rezervovaně, jednak nevěděl, o koho jde, a pak – přijel jsem černou Volhou a tací lidé mohli být podezřelí. Ale pak se rozpředla debata a mluvilo se o potkanech a jejich intimních starostech a o tom, co z toho vyplývá pro poznávání našich problémů, a nakonec o všem možném dalším.

A tak jsem dostal i já výbornou úvodní lekci o chování, ale hlavně, potkal jsem člověka, s nímž jsem pak za pár let sdílel přátelskou atmosféru prvních nezapomenutelných setkávání zoologů, etologů, psychiatrů, pediátrů, neurologů a chovatelů, seriál setkávání, jejichž posledním pokračováním je konference dnešní. S každým dílem jsem si Jaroslava vážil víc a víc, až náš vztah postupně přešel od vzájemného profesního respektu po upřímné přátelství, čehož si budu do smrti vážit.

Jaroslav Madlafousek na fotografii z legitimace

Luděk Bartoš přeje Jaroslavovi Madlafouskovi (vlevo) jménem ČSEtS k osmdesátinám na XXX. etologické konferenci v Jičíně. Foto: Jitka Bartošová.

Dr. Madlafouska jsem poznal jako osobnost s vynikajícími přehledovými přednáškami na etologických konferencích a dalších akcích. Po prvé to bylo již r. 1974 na etologické konferenci v Bílé Třemešné u Dvora Králové. Dr. Madlafousek tam měl přednášku o významu etologie, která na mě udělala silný dojem. Přesvědčivě rozebral některé meze klasického experimentálně psychologického přístupu při výzkumu chování (čistě deduktivní přístup vycházející z hypotéz) a zdůraznil výhody induktivního etologického přístupu. Tehdy jsem si z jeho přednášky poznamenal: *„Induktivní přístup je daleko nejcennější přínos etologie ... Často se etologii správně rozumí komplexnost, systematickosti a indukčnost přístupu.“* Jako příklad typicky deduktivně myslícího a pracujícího psychologa uvedl C. L. Hulla. *„To je možné jen u zralé vědy – např. fyziky, my se musíme držet induktivní metody“* poznamenal dr. Madlafousek.

Další významnou přednášku dr. Madlafouska jsem vyslechl v únoru 1985. V ní svým typickým expertním způsobem rozebíral koncept motivace. Dr. Madlafousek připomněl, že proti pojmu motivace bojoval F. Beach, zakladatel časopisu Behaviour; podle Beache je prý pojem „*motivace*“ něco jako flogiston ve fyzice. Dr. Madlafousek uvedl, že zastánci pojmu motivace kritizují ignorování motivace jako příliš pozitivistický, reaktivní výklad chování. Ocenil, že moderní etologové (např. J. C. Fentress) používají pojem motivace, motivační podnět, motivační stav (stav evokovatelnosti určité reakce určitým podnětem). Dr. Madlafousek vždy k předkládaným tezím, názorům, uváděl konkrétní příklady z etologického nebo behavioristického výzkumu chování zvířat. Vždy bylo znát, že to má prostudované a promyšlené do šířky a do hloubky.

Rád bych ještě zmínil třetí takovou gala

přednášku dr. Madlafouska někdy před asi 20 lety, která se týkala známých čtyř „*proč*“ etologie [dnes označovaných jako Tinbergenovy čtyři proč u chování]. Podrobně rozebral 1. Jaké jsou bezprostřední příčiny tohoto chování? (Jaké podněty, zejména přirozené, vyvolávají určité chování?) Proximální příčiny 2. Jaké jsou vzdálené příčiny tohoto chování? (Funkce, význam, smysl určitého chování, zejména z hlediska přežití jedince, druhu) Ultimální příčiny - jaký smysl má toto chování? 3. Jaká je ontogeneze tohoto chování? (Jak se mění věkem?) a 4. Jaká je fylogeneze tohoto chování? (Podobá se toto chování v něčem chování jiných druhů? Jak toto chování asi vzniklo v průběhu fylogeneze/evoluce?). U prvního proč (nebo spíše „*jaké jsou*“) probral spouštěcí podnět, motivační podnět, Lorenzův hydraulický model motivace označil jako neudržitelný, agrese se nenabíjí. U vývojového (ontogenetického) proč upozornil, že není důležité co je vrozené, důležité je analyzovat vývoj. U fylogenetického (evolučního) probral evolučně stabilizovanou strategii. Zdůraznil, že čtyři „*proč*“ etologie způsobují, že etologie zůstává zoologickou disciplínou.

Některé detaily z Madlafouskových přednášek zde mohu ovšem uvádět nikoliv proto, že bych měl takovou paměť, ale protože jsem si je poznamenal. Co si však dobře pamatuji, je jeho líčení jak potkaní „*sex-bomby*“ rozkopulovaly i staré opelichané potkaní samce (vířením uší [třepáním uší – ear wiggling], což - pokud si dobře vzpomínám - bylo jedním z neúčinnějších projevů svádívého předkopulačního chování u potkanů). Dr. Madlafousek totiž řadu let prováděl ve Výzkumném ústavu psychiatrickém (VÚPs) v Praze Bohnicích důkladný a velmi kvalitní výzkum sexuálního chování u samic potkanů (svědčí proto značná citovanost jeho publikací, např. jeho 40ti stránková

publikace [s dr. Z. Hlíňákem] na toto téma v Behaviour z r. 1977 byla již citována 136x). Jeho laboratoř ve VÚPs jsem v 70. letech asi dvakrát navštívil, abych viděl jejich zařízení pro registraci prvků etogramu u potkanů (obdivoval jsem zejména jejich individuálně vyrobený „multiple event recorder“ s programovatelným elektrickým psacím strojem).

Moje generace studující na univerzitách v době, kdy jen zideologizované učení o vyšší nervové činnosti bylo uznáváno a prosazováno, měla štěstí, že se mohla dozvědět i o jiných přístupech k výzkumu

chování z mimouniverzitních přednášek takových znalců experimentální psychologie i etologie jakými byli PhDr. Jaroslav Madlafousek nebo PhDr. Josef Lát i o odpovídající vědecké metodologii (v tomto ohledu rád vzpomínám na přednášky Doc. V. Břicháčka). Byly to osobnosti, které nás dokázaly nadchnout pro solidní vědecký výzkum chování. Přál bych dalším generacím zájemců o výzkum chování, aby měly taky takové štěstí na osobnosti, jakou byl PhDr. Jaroslav Madlafousek.

Doc. RNDr. Marek Špínka, CSc.

Kdo a jaký byl Jaroslav Madlafousek

PhDr. Jaroslav Madlafousek, CSc. (1922-2008) byl člověk urostlý tělem i duchem, ambiciózní v intelektuálních projektech, náročný na poctivost a vlídný k praktickému lidskému činění. Byl darwinista každým coulem a altruista až do morku kostí. Mnozí ho právem pokládají za jednoho ze zakladatelů české etologie, na mezinárodním poli získal prestiž právě etologickými studii o struktuře a hormonálních a neurofyziologických mechanismech sexuálního chování laboratorního potkana. V české komunitě ale pracoval a psal především jako psycholog a sám se samozřejmě vždycky za psychologa považoval. U všech modelů, kterými se myšlenkově nebo pokusně zabýval (stavba trychtýře u larvy mravkolva, páření potkanů, námluvy lidí, posloupnost sexuálního vzrušení u mužů s obvyklým a deviantním chováním), ho zajímala vnitřní struktura chování, tedy jak je vlastně lidské a zvířecí chování uspořádáno a řízeno. Věděl, že musí být řízeno dobře (=citlivě, robustně a vztažně k danému úkolu) a snažil se jeho fungování přijít na kloub: z jakých pák je poskládáno a jak skloubeno, aby poskytovalo dostatek stupňů volnosti, svižný pohyb a přitom uneslo zátěž

takových dramát života, jakými jsou obživa, soupeření (včetně násilného), partnerství v sexu a výchova. Rád chování měřil a se zaujetím si na měření vypracovával a zdokonaloval nástroje, ať to byl jeho podíl na vývoji funkčního falopletysmografu nebo samička potkana hormonálně připravená tak, aby samci poskytla předem stanovenou úroveň svádívého chování. Měření vždycky soustředil tam, kde mohl vyhmátnout něco podstatného, prokázat kvalitativní změnu, potvrdit tušenou strukturu. Neměl důvěru v tupou kvantifikaci, lidskou psychiku i Darwinovu teorii přírodního a sexuálního výběru znal příliš dobře na to, než aby připustil vážít je na tonáž jako hromady štěrků. Slovo pud vyslovoval s despektem, jakoby snad to prostřední písmeno mělo být zaměněno za jiné. Představu, že by člověka honily životem „unitární pudy“, neviděl o nic pravděpodobnější, než že by ho po světě pudily jeho vlastní větry. Neměl rád pojem agresivity, ať už lorenzovském hydraulickém či jiném kabátě. Fyzické soupeření, útoky a násilné chování Jaroslav Madlafousek nazíral jako přirozenou šikovně uspořádanou výbavu (nástroj) zvířat na řešení řady úkolů – tak jako třeba nohy. Jarkovi připadalo přitroublé, že ačkoli by

zoologům nenapadlo měřit „*nohatost*“ zvířete každý podle svého, a pak o ní vážně vědecky rozprávět, etologové a psychologové to s „*útočností*“ bez uzardění provádějí. Na Richardu Dawkinsovi si cenil jeho analýzy úkolů a nástrojů rozšířeného fenotypu a mrzelo ho, když Dawkins „*ulétl*“ (tak to Jaroslav Madlafousek vlídně posuzoval) do zkratek jako „*rodíme se jako sobci*“. Povrchnost a paušalita ho pobuřovala. Zkratkovité uvažování a diskuse založené na hrubozrnném rozlišování považoval za velmi škodlivé, byl vytrvalým horlivcem pro přesnost, přímost, pravdivost a otevřenost. Byl fandou statistiky, která danému problému sekne, k jeho nejohmatanějším knížkám patřila Siegelova *Nonparametric Statistics*.

Ve vědeckém, intelektuálním i společenském činění byl zastáncem velkorysého, optimistického a tedy naprosto necynického pragmatismu. Bažiny lidské neznalosti, lajdácké nedovzdělanosti, blbě sebeomezenosti a přisprostlé arogance se mu protivily, přirozenost člověka, zvířete a přírody mu učarovala, ale propastných paradoxů existence člověka či světa se nebál. Podle Jarky dobírat se dobře formulovaného poznání, pěstovat jej vzděláním a konat podle něj ve svém okolí a svých sociálních sítích byl úkol natolik vzrušující a existenciální, že neměl potřebu zapojovat se do světonázorových zápasů. Paradigma bylo pro něj dobré, když bylo plodné, tedy když produkovalo zajímavé a testovatelné hypotézy – a tak zanechalo v životě lidského poznání dlouho rezonující stopy. A paradigma bylo dvakrát dobré, když pomáhalo lidem s konkrétními problémy. Tinbergenovskou teorii strukturované motivace přijal (a freudovsko-lorenzovské puzení odmítnul), protože mu pomohla ukázat, že muži – sexuální devianti a delikventi nejsou nějak „*přebuzení*“, nadmíru sprostí nebo nezvladatelně suroví, nýbrž že jim sexuální komunikace a souslednost nechodí, jak má. Podle zpráv, které mám k dispozici, je díky tomuto poznání, a díky neúnavné práci týmu Jarkova nejlepšího přítele Aleše Kolářského

četnost násilných sexuálních deliktů ve středních Čechách znatelně nižší.

S paradigmatem oživeného darwinismu druhé poloviny 20. století se Jaroslav Madlafousek spřátelil. Tak jako u lidí se u něj zajímal především o jeho srozumitelné a konstruktivní stránky. Čerpal z něj to nejlepší, co mohlo dát pro úkol, který považoval pro současnou psychologii za zřejmě nejdůležitější: dát lidem trochu vědomého náhledu, jak žít v rodinném partnerství a jakou láskou se mít k vlastním dětem. O tomhle úkolu přemýšlel a psal v posledních patnácti letech života nejvíc. Zní-li ten úkol starodávně, tak to zní správně – protože podle Jarky jsme zadání tohoto úkolu dostali už v pleistocénu, a žádný postoj „*to neřeš*“ nás ho nezabaví – můžeme ho jenom líp nebo hůř zvládnout či zvorat. Jaroslav Madlafousek byl přesvědčený, že evoluční psychologie nám pomůže si uvědomit, že naše pleistocénní výzbroj a výstroj je evolucí pěkně inteligentně vydyzajnovaná, ale ne úplně do (post)moderní doby – a proto s ní musíme zacházet tvůrčím způsobem. O této svobodě, že totiž poznáním můžeme vzít své vyevolvované vlohy do ruky a jednat s nimi, ba jednat s nimi poučeně, nepochyboval v nejmenším – jako o ní ostatně fakticky ani dnes nepochybuje nikdo, ať je zrovna darw, daw, dove, hawk, n-d, s-b, id, skákavec, skupinista, viničný mystik, evodevo, umrzlec, orkopoet, entropiják, či memetička. Jenže Jaroslav Madlafousek navíc horoval pro to, abychom tuto svobodu teď a tady prakticky pomáhali používat ostatním, zejména rodičům. V poznámkách ke své přednášce z roku 2002 si Jaroslav Madlafousek stěžuje, že máme sexuologii a gynekologii, ale nemáme parentologii. Ve skicích jeho nedokončené knihy „*Lidské mládě, jeho rodina a společnost*“ je cílem „*tvůrčí rodičovství člověka ve vyspělé civilizaci*“. Chválí v nich evolucí danou intuici rodičů i talent být vychováván u dětí a obává se, že ad hoc výchovné kampaně, založené na euroamerických teoriích sociokulturního tvarování chování, tropí víc škody než užitku. Jako pomoc v dnešní

Jaroslav Madlafousek při přednášce u příležitosti Dne mozku v Praze v roce 1998 (vedle něj Prof. Petr Weiss).

situaci nabízí představu seznámit rodiče s jejich vlastním přirozeným nadáním tak, aby citlivě a sebevědomě budovali citové vazby v lidské rodině. Byl přesvědčen, že dlouhodobě budované citové vazby v rodině byly základní reprodukční strategií člověka v pradávnou a že na nich je tedy nejsilnější naděje stavět naše humanistické snažení dnes. Přiznával, že toho o lidské rodině

víme málo, ale i to bychom měli využívat. I když byl opakovaně zklamáván mělkým pochopením darwinismu u svých kolegů, vždy si nesmírně vážil všech psychologů, kteří se snažili o lidské psychice vědět soustavně co nejvíc a pak s touto, byť velmi chatrnou sítí znalostí vykročili na pomoc lidem, ať už trpícím závislostmi nebo naopak usilujícím o zdravý rozvoj celé

generace.

Své články do psychologických a psychiatrických časopisů, encyklopedií a sborníků psal Jaroslav Madlafousek velmi kultivovanou češtinou, ve které se nebál vytvářet nové výrazy (např. Darwinova descendance = potomství). Ne náhodou byl hrdým členem Společnosti bratří Čapků, jeho postoje nezapřely to nejlepší z civilní noblesy i civilizačního étosu první republiky. Politicky to měl za komunistů (tedy od svých 26 do svých 67 let) hodně špatné, ale i na místech, kam byl přidělen v drsném protikladu ke svým schopnostem a kvalifikaci, odvedl skvělou práci. V protialkoholní léčebně v Lojovicích ukázal na jeden silný faktor bojující na straně závislosti – totiž přítomnost pijácké party.

Jaroslav Madlafousek byl člověk

neokázale statečný v těžkých situacích, vlídný a vždy ochotný pomoci v každodenní práci. O proslulost nedbal, o podstatu věci se zajímal vždycky. Měl rád přátelskou atmosféru v týmu, pohodlná křesla u stolečku, kde byl čas v klidu společně přemýšlet. Příslovečné byly jeho kostkované filcové pantofle na etologických konferencích – cítil se tam jako doma. O to víc byl nesvůj, když v tomto jeho intelektuálním domově, kterým pro něj výzkum chování byl, někdo pronášel nesmysly či soudy povrchní a nedomyšlené. Tak to bychom se mohli snažit ctít.

Přetištěno z časopisu Vesmír 88, červen 2009, 416-417 se souhlasem redakce.

RNDr. Jana Horáčková

SJarkou jsem se poprvé setkala na druhém nebo třetím zasedání etologické sekce, to už přesně zpětně nedokážu určit. Vysoký, přiměřeně robustní postarší pán s kulatou tváří a „*vysokým čelem*“, usměvavý, klidný, v oblíbené hnědé vestě, ve skupině ostatních nepřehlédnutelný. Pak jsme se setkávali na každoročních zasedáních posléze už etologické společnosti.

Přestože výzkum chování laboratorních myší a potkanů nebyl můj šálek kávy, poslouchat přednášky dr. M. byl zážitek. On totiž uměl přednášet! Nejenže referáty měly hlavu a patu i přiměřenou gradaci, ale byly srozumitelné a dobře se poslouchaly i nezasvěceným. Navíc některé pasáže neodolatelným způsobem vysvětloval, třeba opakovaně, a uzavíral svým typickým „*Jo? Jo?*“ To bylo vůbec jeho oblíbené citoslovce. Nemohu zapomenout na to, jak pro zdůraznění neváhal napodobovat prekopulační chování myších samců a hopkat před námi!

Taky nemohu zapomenout na jeho ukázněnost. Jako pan Někdo, obecně uznávaný a vážený, mohl si dovolit

přetáhnout časové limity referátů, pokud byly stanoveny. Nedělal to, a když potřeboval více času, dovolil se předsedajícího. Teprve mnohem později jsem si uvědomila, proč. On totiž byl dostatečně sebevědomý a zkušený, dokázal vyhmátnout meritum věci a nepotřeboval své výsledky okecávat, nebo jimi obecnostvo zdrtit. Tím byl v ostrém kontrastu k několika urputným přednášejícím, neznajícím před publikem bratra.

Na zasedáních etologické společnosti se sjížděla parta báječných lidí, nejen vědecky erudovaných, ale schopných se mimo čas referátů vtipně a s gustem bavit. V tom hrál Jarka první housle. Pravidelně jsme jeden z večerů věnovali „*vědecké*“ konferenci na libovolné téma, kdy se každý mohl jak se patří vyřádit. A Madla se velmi pečlivě připravoval, a pak „*přednášel*“ na obskurní téma, i s dokumentací, a všichni se váleli smíchy.

Jedno z odpolední jsme pravidelně věnovali exkurzím do terénu. Ty měl rád, dobře znal kytky a uměl se dívat. Dlouhé pochody mu nevadily. Taky nezkazil žádnou

legraci – třeba bez zaváhání ochutnal osmažená sarančata, která jsme za velení docenta Bičika nasbírali na louce a kuchař nám je v hotelu večer obalil v těstíčku a osmažil.

Velmi jsem si považovala, a považuji si dodnes, že mi po čase nabídl tykání a směla jsem mu říkat Jarko.

RNDr. Lubor Košťál, CSc.

Jaroslava Madlafouska som ako jednu z najvýraznejších postáv československej etológie začal vnímať počiatkom osemdesiatych rokov, kedy som ako čerstvý absolvent Prírodovedeckej fakulty UK v Bratislave začal pravidelne navštevovať etologické konferencie. V skupine pravidelných účastníkov konferencií bol neprehliadnuteľný svojim rozhľadom. Fascinovalo ma, že v diskusii dokázal argumentovať literatúrou od etologickej klasiky, napr. Lorenzovým Kumpánom, ako familiárne nazýval jeho prelomovú prácu *Der Kumpan in der Umwelt des Vogels*, cez päťdesiate roky, napr. práce Lehrmanove, a boli to jeho diskusné príspevky z ktorých som sa dozvedal o nových prúdoch, napríklad o použití teórie optimality pri analýze správania. Imponoval mi fakt, že v jeho práci sa snúbila fyziológia s etológiou, experimentálna práca s teóriou. Nezabudnuteľnou je pre mňa návšteva jeho laboratória v Bohniciach. Keďže do svojho odchodu na dôchodok bol vášnivým fajčiarom a keďže v tomto období som holdoval tomuto neduhu aj ja, zostane navždy v mojej pamäti romantická spomienka na jeho husto zadymenú kanceláriu a našu vášnivú diskusiu, či skôr jeho vášnivý výklad teórie dielčích motivačných stavov.

Dnes to možno znie smiešne, ale priznám sa, že keď sa na počiatku 80-tych rokov začali objavovať počítače aj v našich zemepisných šírkach, vzbudzovali vo mne posvätnú hrôzu. Zdali sa mi byť príliš komplikované pre bežné praktické využitie. A bol to práve Jaroslav Madlafousek, ktorý

predbehol mnohých podstatne mladších kolegov (mňa rozhodne) v pochopení toho, aký potenciál predstavujú počítače pre registráciu a analýzu správania. Dodnes si pamätám jeho priateľské posmeľovanie a nabádanie k prekonaniu ostychu pri prvých kontaktoch s touto pre mňa dovtedy neprebádanou krajinou.

Vzniku samostatnej Českej a slovenskej etologickej spoločnosti sme sa dočkali až po zmene režimu. Dovtedy boli usporiadateľmi etologických konferencií a iných aktivít etologickej sekcie viacerých spoločností. Počiatková iniciatíva a vznik prípravného výboru samostatnej etologickej spoločnosti sa udial na prvej porevolučnej etologickej konferencii v Smoleniciach, ktorú som mal tú česť organizovať. Stretnutia prípravného výboru bola príležitosťou na to, aby som lepšie spoznal Dr. Madlafouska a ocenil aj jeho organizačné schopnosti pri príprave stanov spoločnosti.

Bohužiaľ izolácia československej vedy spôsobená predchádzajúcim režimom nedovolila naplno zažiť hviezde Jaroslava Madlafouska na poli európskej a svetovej etológie. Aj napriek tomu jeho príspevok napr. k pochopeniu samičieho sexuálneho správania laboratórnych potkanov neunikol zasväteným a nechýba v žiadnom serióznom prehľade tejto oblasti.

Pán doktor, aj napriek Vaším povestným vyhláseniam o tom, že vlastne nie ste etológ, nepochybujem o tom, že Vám patrí jedno z najčestnejších miest medzi etológmi v galérii slávy českej a slovenskej etológie.

Dr. Gudrun Illmannová, CSc.

Poznala jsem Jarku Matlafouska na mojí první etologické konferenci v roce 1986.

Jarka byl velká osobnost, a to nejen svou výškou. Byl zapálen do vědy, uměl upoutat pozornost vším co řekl a jak to řekl. Měl silný hlas a živou gestikulaci rukou, kterou zdůrazňoval, co právě říkal.

Vzpomínám si, jak byl Luděk Bartoš celý šťastný, když Jarka Matlafousek - už jako důchodce - souhlasil, že bude u nás v Uhříněvsi pracovat na částečně úvazek. Bylo to ještě před érou počítačů a Jarka nám

pomáhal analyzovat data na malém počítači Toshiba, který sám programoval.

Měl svoje myšlenky srovnané, hluboké znalosti literatury, rozuměl velice dobře statistice a byl vždy trochu napřed. Jarka vždy říkal: „Na začátku statistické analýzy si udělejte inspekci dat a jednoduché grafy; jinak vůbec netušíte, co počítáte.“ – Tuhle jeho moudrost dávám dneska také dál.

Jarka byl laskavý a moudrý člověk.

Doc. PhDr. Václav Břicháček, CSc.

Za svého učitele považuji dále pana PhDr. Jaroslava Madlafouska. Poslal mne za ním již v 1. semestru pan profesor Doležal, když jsem hledal poučení i mimo univerzitní posluchárny. Dr. Madlafousek působil tehdy v psychologickém oddělení Čs. Ústavu lidské práce, kde se zabýval kromě jiného rozбором pracovních křivek. Chodil jsem si k němu „*pro rozumy*“, jak se dá „*dělat věda*“. Mohl jsem občas pomáhat při statistickém vyhodnocování pracovních křivek, získaných z dat v Bourdonově testu. Užívaly se tehdy ne zcela běžné postupy, jako byly různé formy klouzavých a vážených průměrů. A hlavně – mohl jsem se očima vzdělaného pana Dr. Madlafouska dívat kriticky na získaná data, nepodléhat prvním dojmům, ověřovat si různé koncepty, mnohdy začínat znovu, měnit podmínky pokusů a prvně jsem se setkal s úvahami o včasném a promyšleném plánování experimentů. Tušil jsem, že ho zajímá tematika zcela jiná a to výzkum instinktivního chování. Měl již tehdy důkladně prostudovanou etologickou literaturu – Lorenze, Tinbergena a celý kruh autorů kolem časopisu *Zeitschrift für Tierpsychologie*. Nikdo ji u nás neznal – kromě pana profesora Stavěla, který však vycházel z jiných teoretických pozic.

Později Dr. Madlafousek působil nějakou dobu na katedře psychologie a tehdy jsem poznal, co je to pracovní úsilí – často do noci – kdy připravoval různá technická zařízení pro výzkumné účely. Měl tehdy přednášku – na první pohled zdánlivě jen málo psychologickou - Organismus a prostředí. Byla nesmírně podnětná a otevírala netradiční pohledy na psychologickou problematiku i na používané výzkumné metody. Rozbor instinktivního chování byl chápán jako základ celé psychologie, bez kterého se neobejdeme při úvahách o vývoji, funkcích i strukturách složitějších procesů.

K tomu přistoupila zkušenost spolupráce dvojího druhu. Spolupracoval s PhDr. J. Látem, s kterým pracoval v Čs. ústavu lidské práce. Před tím studovali společně u profesora Stavěla problematiku instinktů. Jejich spolupráce byla obdivuhodná. Téměř každý den volal jeden nebo druhý, co právě četl, co ho napadlo – a tak se jim rýsovaly nové náměty pro přemýšlení. A současně – většinou každé pondělí přicházel Dr. Madlafousek a vykládal nám, co četl, co studoval, co bychom měli také znát, kde bychom si mohli opatřit vhodné texty. I to byla velká motivace a neformální škola, ale o to výraznější svou naprostou

samozřejmostí, s jakou se věnoval začátečníkům s mnohdy naivními představami. I v tom jsem se po mnoha stránkách poučil – a snad i později něco napodoboval. Jeho odchod v minulém roce uprostřed úvah o rodičovské výchově z hlediska evoluční psychologie, byl pro náš obor velkou a těžko nahraditelnou ztrátou

...

Ještě jednu zmínku k situaci kolem r. 1968. Na jaře byl na psychologickém sjezdu v Bratislavě zvolen zcela nový výbor Československé psychologické společnosti. Kromě jiného se rozdělila na část slovenskou a českomoravskou, v jejímž čele stál pan PhDr. J. Madlafousek. Nový výbor byl velmi aktivní a pokusil se o řadu reforem. V první řadě šlo o rehabilitaci oboru, odborných institucí i v minulosti poškozených jedinců, o úvahy, jak upravit

studium psychologie i o aplikačních postupech, které se mnohdy prezentovaly ve velmi zjednodušující a ve svých důsledcích rizikové podobě. Podle našich informací – více než 10% členů naší společnosti odešlo po srpnu 1968 do zahraničí – a to byla pro celý obor citelná ztráta. Kromě jiného byly tehdy – tuším dvakrát - uspořádány Psychologické dny se snahou klást důraz na diskuse. Také se uvažovalo o hledání grantů pro podporu základního výzkumu – třeba i v zahraničí, ale k tomu jsme neměli již čas. Výbor se totiž dlouho neudržel. Někdy v polovině r. 1970 byl vedením Čs. akademie věd odvolán a vše se vracelo do starých kolejí. Byla snaha, aby výbor sebekriticky rozebral svoji činnost, ale zdařilo se nám to nějak „odehrát do autu“.

Prof. Ing. Luděk Bartoš, DrSc.

PhDr. Jaroslav Madlafousek, CSc. byl a je pro mne osudovou osobností, kterou řadím mezi dva jedince, kterými se cítím být ve své profesi zásadně a celoživotně ovlivněn. Uhranul mě hned asi na mé první, jinak obecně druhé etologické konferenci v Bílé Třemešné v roce 1974. Dominoval v přednášení i v diskuzi k přednáškám. Vystudováním byl psycholog a dlouho mi trvalo, než jsem ho později opakovanou prosbou dovedl k tomu, aby upustil od svého častého prohlašování na veřejnosti, že on „není etologem“, čímž deprimoval nás ostatní, kteří jsme se k etologii hlásili, ale jaksí nedosahovali jeho kvalit... Již od samého začátku své profesionální dráhy studoval etologickou literaturu a nechal se jí zásadně ovlivnit, když nacházel souvislosti klasické etologické literatury s lidským chováním. To formovalo jeho evoluční pojetí chování, které propagoval a prosazoval v české etologii a psychologii. Velmi ho také ovlivnila koncepce motivačních systémů jeho univerzitního učitele Prof. Josefa Stavěla, která jeho

samotného přivedla k hlavním výzkumným programům, jimž se věnoval a to experimentální analýze sexuálního chování na modelu laboratorního potkana a experimentálnímu studiu složek a organizace sexuální motivace člověka, při kterém využíval falometrii, kterou zavedl do výzkumu jeho druhý učitel, pozdější kolega a celoživotní přítel Doc. Kurt Freund. Své výsledky Jaroslav Madlafousek publikoval ve významných mezinárodních vědeckých časopisech již za hlubokého komunismu.

S Jaroslavem Madlafouskem, později „*Jarkou Madlafouskem*“ jsem se poprvé setkal v dobách svých začátků, kdy on byl, myslím, na svém životním vrcholu. Upoutal mě hned dvěma věcmi. První bylo, jak strhujícím způsobem dovedl přednášet. Jako dokonalý znalec základní etologické literatury rád používal ve svých přednáškách klasické příklady. Většinu ostatních přednášejících totiž zpravidla přečínal již na první pohled svou výškou. Zejména živě si vzpomínám na jeho popis námluv koljušky tříostné. Koljuška je poměrně malá

ryba a z Jarkova přednášení to bylo také na první pohled zřejmé. Své přednášky doprovázel výraznou gestikulací svých velkých, lopatovitých rukou. Při popisu námluv koljušek jakoby schoval hlavu mezi široká ramena a z výšky téměř dvou metrů svými velkými dlaněmi ukazoval rukama, jak to ty koljušky dělají, a svou úžasnou zaujatostí dokázal vtáhnout posluchače do svého tématu.

Druhou věcí, ve svém důsledku snad ještě podstatnější, kterou mě Jarka zaujal a které jsem si po celý svůj další život nesmírně vážil a vážím, je, že nikdy neváhal věnovat svůj čas nesmírně vytiženého špičkového vědeckého pracovníka každému, kdo to potřeboval, bez ohledu na významnost dotyčného. Takto jsem ho v sedmdesátých letech bezostyšně oslovil i já s výsledky svých prvních experimentů a dodnes nevycházím z údivu, kolik času mi věnoval. Přišel jsem kupříkladu na konzultaci do Bohnic v 9 hodin ráno a odcházel jsem někdy ve čtyři odpoledne. A nebylo to jenom tím, že bych já tak otravoval. Naopak. Už jsem toho měl někdy až nad hlavu, ale Jarka nepovolil, dokud jsme to neprobrali do konce tak, aby to naplňovalo jeho představu. Mou nabídku ke spoluautorství posléze odbyl s tím, že „k výsledkům nijak nepřispěl“... Teprve díky němu jsem pochopil význam statistiky, metodologie experimentu a důkladné diskuze o tom všem. Především díky němu jsem pochopil, jak velké mezery mám ve svém vzdělání, což mě pohnulo na sobě začít systematicky pracovat.

Z hlediska vývoje úrovně československých etologických konferencí měl Jarka Madlafousek nezastupitelnou úlohu. Konferencí se zúčastňoval od prvního do posledního dne, konferenci za konferencí. Konference bývaly v pozdním jaru až časném létě, často v atraktivním prostředí v přírodě. Když bylo hezky, ne jeden účastník vynechal nějakou tu přednášku, která ho až tolik nezajímala, a vyrazil do okolí. „Madla“, jak se mu tenkrát obecně říkalo, však vyslechl vše od A až po Z, ať přednášel vyhlášený vědec nebo úplný

začátečník. Jeho reakce byla pro přednášejícího indikátorem, jak se přednáška povedla. Pokud Madla po přednášce sledoval diskuzi nebo sám kladl otázky, klidně i vyjadřující jiný názor, bylo to dobré. Nejhorší bylo, když po přednášce mlčky seděl a díval se do země. Ne náhodou prakticky každý přednášející při svém povídání po očku sledoval Madlafouskovy reakce... Na úplný závěr konference také zpravidla provedl vyhodnocení konference a většinou jasně definoval a popsal všechny nedostatky, případně naformuloval směr, kterým by se další konference měla ubírat.

Spolu s Markem Špinkou a Petrem Donátem¹, který později bohužel tragicky

Nikdy mě nepřestává překvapovat, že lidé, které jsem poprvé potkal v jejich zralém věku a dosáhli významného postavení, byli někdy také mladí. Zde Jaroslav Madlafousek přibližně v době své maturity.

¹ První předseda České a slovenské etologické společnosti v letech 1992-1994.

zahynul, jsme si svého času užili období „*soukromých seminářů*“. Dohodli jsme se tehdy, že si vždycky někdo z nás připraví nějaké téma a o to se podělí s ostatními. Párkrát jsme se tak sešli u Madlafousků, vstřebávali atmosféru a uvědomovali si význam vědecké diskuse. Toto období netrvalo dlouho, zejména pro velký nedostatek času všech zúčastněných, ale myslím, že to, alespoň pro nás tři, mělo v dalším osobním vývoji značný význam.

Jarka Madlafousek není jen významným vědcem, který ovlivnil několik generací mladších vědeckých a pedagogických pracovníků napříč různými obory, ale je také velkou morální autoritou jasných zásad a jejich důsledného dodržování. Když dosáhl důchodového věku, zachoval se k němu jeho mateřský ústav macešsky. Zbavil ho vedení oddělení a v podstatě ho přiměl k odchodu do důchodu. Krátce před tím se mi dostalo nečekané příležitosti založit na našem ústavu v Praze-Uhřetěvsi oddělení etologie a šťastnou shodou okolností a nezastupitelnou podporou tehdejšího ředitele Prof. Františka Jílka se mi podařilo dosáhnout toho, aby k nám Jarka mohl nastoupit.

Pro začínající oddělení etologie v Praze-Uhřetěvsi byl nástup Jarky Madlafouska zcela zásadní posilou. Přestože jsem Jarkovi nabízel, aby využil této příležitosti a psal „*své věci*“ s tím, že po něm nikdo nic nebude chtít, jeho vztah k odpovědnosti mu to nedovolil a plně se zapojil jako konzultant do rozběhlé práce. Myslím, že pro nás všechny, kteří jsme s ním toto asi desetileté období prožívali, to bylo období velmi významné a všichni jsme Jarkovou přítomností pozitivně poznamenáni dodnes.

Jarka Madlafousek dosáhl jako vědec mezinárodní úrovně i mezinárodního uznání. Při tom se mu podařilo vycestovat do zahraničí pouze jednou v roce 1969. Pak pro něj spadla klec a my se dnes můžeme jen dohadovat, jak velmi ho touto nevdí komunistický režim poškodil v jeho odborném růstu, a kam až by to byl býval mohl dotáhnout, kdyby měl možnost cestovat, přímo komunikovat se

zahraničními kolegy a pouštět se do mezinárodní spolupráce, tedy kdyby měl podmínky, které v současnosti naše generace považuje již za samozřejmé a které byly v období totality naprosto nedosažitelné².

K tomu se vážou dvě příhody. Jedna, kdy si významu práce Jarky Madlafouska a jeho týmu byly vědomi i světové špičky v oboru. Tak například Dr. Frank Beach, světoznámá osobnost v oblasti výzkumu sexuálního chování, psal Jarkovi Madlafouskovi na žádanky o separát povzbuzující poznámky s tím, jak je jeho výzkum důležitý. Druhá příhoda je z dnešního hlediska téměř komická, kdyby ovšem nebyla ve své době přímým existenčním ohrožením. Jarka Madlafousek byl v Praze navštíven americkým kolegou a velmi se mu v průběhu jeho návštěvy v Praze věnoval. Američan se chtěl Jarkovi nějak odvděčit a po svém návratu do USA zařídil, aby dostal Jarka pozvání na delší zahraniční studijní pobyt financovaný z prostředků NATO. V té době však bylo chápáno NATO, jako „*imperialistické uskupení*“ ryze vojenského charakteru. Jarka měl velké štěstí, že se mu podařilo toto pozvání včas zachytit a ututlat. Samo toto „*imperialistické*“ pozvání mohlo znamenat konec jeho vědecké dráhy.

Vždy jsem oceňoval, s jakou noblesou vzdoroval Jarka nepřízni osudu. Když se cítil nějakou osobou poškozen, zejména, když se jednalo o někoho, kdo měl krytá záda příslušností ke KSČ, „*trestal*“ tu osobu pak jednak tím, že s ní přestal „*vědecky diskutovat*“, jednak tím, že si s ní nesedl ke stejnému stolu. A choval se tak důsledně.

Věnoval se vědě cele. Řekl bych tak na 300%. To by ale nebylo možné, kdyby neměl doma stoprocentní oporu ve své ženě

² Technická poznámka pro mladší generaci: Komunikace v té době neměla ani zdaleka k dispozici internet, mezinárodní telefonování bylo skoro nedosažitelné a uskutečňovalo se výhradně přes spojovací ústředny, kde si nikdy nikdo nemohl být jistý, že nedochází k odposlechu, a jediný prostředek dorozumívání, psané dopisy, mohly a často i byly nelegálně prověřovány Státní bezpečností.

Vlastě, která se za neuvěřitelných 59 společně prožitých let plně podřídila Jarkově práci veškerou svou činnost i jejich společné aktivity. To ve vědeckém světě ani zdaleka není samozřejmé, a proto i ona má nezměrnou zásluhu na tom, jakého významu Jarka dosáhl.

Jarka Madlafousek sám neměl žádné biologické potomky. Tím, že nás ale tak mnohé zásadně ovlivnil ve vědecké práci a v morálních principech přístupu k životu, snažíme se zase my alespoň část z toho předávat další generaci. Přestože se Jarka

vytratil ze života společnosti nejdříve tím, že se s postupujícím stářím stáhl na řadu let do ústraní, později proto, že v důsledku stále vážnějších zdravotních potíží odešel v tichosti z tohoto světa, jeho „geny“ kolují v desítkách současných i rodících se vědeckých osobností.

Přál bych si velmi, pokud na nás Jarka odkudsi shůry shlíží, aby z nás měl radost...

Jedna z posledních diskusí na chatě na milovaném Orlíku (Jaroslav Madlafousek vpravo, vlevo Luděk Bartoš). Foto: Jitka Bartošová.